

III. VAIKO TEISIŲ APSAUGA

TEISINIO ŠVIETIMO VAIDMUO UGDANT MOKSLEIVIŲ ASMENINES KOMPETENCIJAS: 10–12 KLASIŲ MOKSLEIVIŲ IR UGDYMO INSTITUCIJŲ DARBUOTOJŲ SAMPRATOS

Doc. dr. Živilė Vilma Jonynienė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Edukologijos institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas zivilej@mruni.eu

Lina Petrauskienė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Edukologijos institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4710

Pateikta 2013 m. sausio 28 d.

Parengta spausdinti 2013 m. kovo 9 d.

Anotacija

Šiuolaikinis gyvenimas neatsiejamas nuo kiekvieno asmens užimamos „aktyvios“ pozicijos skirtingose gyvenimo srityse. Tad ugdymo institucijų viena iš siekiamybių – ugdyti aktyvų, savarankišką, atsakingą ir galiausiai produktyvią asmenybę. Asmeninių kompetencijų (apimančių žinių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų visumą) ugdymas įgalina moksleivius kritiškai mąstyti, atsakingai kelti ir siekti užsibrėžtų tikslų, tobulėti ir mokytis visą gyvenimą, taip pat ir aktyviai veikti mokyklos, bendruomenės bei visuome-

ninėse srityse. Šio straipsnio tikslas – išryškinti teisinio švietimo vaidmenį moksleivių asmeninių kompetencijų ugdyme, remiantis 10–12 klasių moksleivių bei ugdymo institucijų darbuotojų sampratų analize. Tuo tikslu analizuoti ir apibendrintai pateikti 2011 m. lapkričio–gruodžio mėn. vykdyto tyrimo duomenys, kuriais siekta atskleisti moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų sampratas minėtaisiais aspektais bei išryškinti vertinimų panašumus ir skirtumus. Tyrimo rezultatai rodo, jog: reikšmingiausiomis teisinėmis temomis mokiniai ir ugdytojai mano esant „žmogaus pareigas“ bei „žmogaus teisės ir laisvės“; ugdymo institucijų darbuotojai ir moksleiviai skirtingai supranta, kokių teisiinių žinių moksleiviams trūksta – moksleiviai labiausiai stokoja švietimo tarptautinės teisės temomis, ugdytojai mano, kad mokiniams vis dar labiausiai trūksta supratimo apie žmogaus pareigas bei įstatymus ir jų paskirtį visuomenėje; labiausiai teisinis švietimas ugdo moksleivių gebėjimus argumentuotai reikšti nuomonę, bendradarbiauti bei racionaliai spręsti problemas; teisinis švietimas turi įtakos plėtojant tokias vertybines nuostatas, kaip pagarba sau ir kitam, tolerantiškumas bei atsakomybė. Kasdienybėje teisinis išprusimas labiausiai praverčia ginant savo teises bei sprendžiant bendruomenei aktualius klausimus.

Reikšminiai žodžiai: teisinis švietimas, asmeninės kompetencijos, vertybinės nuostatos, gebėjimai, vyresniųjų moksleivių sampratos, ugdymo institucijų darbuotojų sampratos.

* Pastaba: šiame straipsnyje visi apklausoje dalyvavę ugdymo institucijų darbuotojai įvardijami kaip ugdytojai, t. y. dalyvaujantys kuriant mokyklos kultūros, ugdymo aplinką.

Teisinio švietimo samprata, tikslai ir uždaviniai

Demokratinė valstybė yra ypatingai įsipareigojusi teisei, tad šioje srityje (Šlapkauskas 2004) būtina aiški ir nuosekli valstybės bei kitų institucijų teisinio švietimo politika. Plačiąją, visuomeninę teisinio švietimo sampratą atspindi Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Vyriausybė) patvirtintos „Visuomenės teisinio švietimo 2004–2008 m., 2009–2012 m. programos“ (LRV, 2004, 2008). Jose teisinis švietimas apibrėžiamas kaip aktyvus procesas (2004, 2008), kurio metu: „sudaromos galimybės įgyti teisiinių žinių ir gebėjimų, supažindinant asmenis su galiojančiu teisiniu reguliavimu ir veikiančia teisine sistema, pagrindinėmis žmogaus teisėmis, laisvėmis, pareigomis, jų gynimo būdais“. Minėtose programose (LRV, 2004, 2008) teisinis švietimas apima tris pagrindines veiklos kryptis, t. y.: ugdymo, informavimo ir konsultavimo, kurių pagrindinė užduotis yra įgalinti visuomenę prisitaikyti prie „kintančių arba naujų socialinių normų, <...> gebėjimų jomis naudotis savo teisėms ir laisvėms ginti“.

Teisinio švietimo aktualijas analizavusių mokslininkų darbai, apimantys teisinio švietimo, ugdymo ir auklėjimo tematikas (Prakapas, Žilinskienė, 2008; Pekauskas, Grigaliūnaitė, 2008; Šlapkauskas, 2004; Pekauskas, 2010 ir kt.) rodo, jog ugdymo institucijose moksleivių teisinis švietimas įgyvendinamas siekiant atliepti teisiinių žinių suteikimo, įgūdžių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų plėtojimo aspek-

tus. Minėtųjų aspektų visuma turi įtakos moksleivių asmeninių kompetencijų ugdymui bei jų teisinės sąmonės, kultūros ir elgesio plėtotėms (Šlapkauskas, 2004). Moksleivių įgytos asmeninės kompetencijos įgalina moksleivius kritiškai mąstyti, atsakingai kelti ir siekti užsibrėžtų tikslų, tobulėti ir mokytis visą gyvenimą, taip pat ir aktyviai veikti mokyklos, bendruomenės bei visuomeninėse srityse, o teisinės sąmonės, kultūros ir elgesio plėtotė skatina moksleivius kasdieniniame gyvenime vadovautis teisės, moralės ir kitokiomis socialinio pobūdžio taisyklėmis. Ir vis dėlto, augantis nepilnamečių nusikalstamumas, patyčios mokykloje, smurtas, alkoholio ir psichotropinių medžiagų vartojimas bei kiti veiksniai, anot A. Pekausko (2010, p. 95) atskleidžia, jog: „Mokiniai nėra internalizavę dorovinių idėjų, moralės principų, o teisės normos nėra tapusios vidiniais jų elgesio determinantais“, moksleivių asmeninių kompetencijų ugdymas nėra pakankamai efektyvus. Šiuo atveju teisinis švietimas yra ta terpė, kurioje galima keisti mokinių neigiamas nuostatas į moralinių (dorovinių), teisinių ir socialinių normų laikymąsi bei nukreipti jų elgesį tinkama linkme. *Tad šio straipsnio tikslas* – išryškinti teisinio švietimo vaidmenį moksleivių asmeninių kompetencijų ugdyme, remiantis 10–12 klasių moksleivių bei ugdymo institucijų darbuotojų sampratų analize. Tyrimo *objektas* – moksleivių ir ugdytojų sampratos apie teisinio švietimo reikšmes.

Tyrimas vykdytas 2011 m. lapkričio–gruodžio mėn., jame dalyvavo 11 Vilniaus miesto ugdymo institucijų ir 3 Vilniaus rajono ugdymo institucijos. Apklausti 181 ugdymo institucijų darbuotojas – pedagogai (136), socialiniai pedagogai (25), administracijos darbuotojai (20), ir 322 moksleiviai (136 vaikinai, 192 merginos) – 12-tokai (142), 11-tokai (89), 10-tokai (97). Tyrime dalyvavo atsitiktine tvarka parinktos mokyklos, kurių vadovai davė leidimą vykdyti tyrimą. Orientuotasi į pakankamą reprezentacinę respondentų aibę.

Vykdam tyrimą, iš anksto tartasi su kiekvienos ugdymo institucijos atstovu dėl susitikimo, kurio metu pristatytas tyrimas, jo tikslai, uždaviniai, atsakyta į iškilusius klausimus. Gavus leidimą atlikti tyrimą, anketos paliekamos minėtiesiems atstovams, o po 2–3 sav. anketos atsiimamos. Anketos anoniminės, mokyklos neįvardijamos. Pastebėta, jog ugdymo institucijų darbuotojų anketų grįžtamumas mažesnis nei moksleivių. Respondentai atsakė į 12 uždarų ir 1 atvirą klausimą, išreikšdami savo sampratas apie teisinį švietimą apibūdinančias sąvokas, teisinio švietimo raišką (vykdytojus, vykdymo formas, veiklas) bei reikšmę asmens kompetencijų ugdyme (įvairių teisinių temų reikšmingumas, teisinių žinių bei gebėjimų įgijimo ir pritaikymo sritys, vertybinių nuostatų formavimo aspektai).

Tyrimo duomenų analizė atlikta SPSS programa. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų atsakymų į anketos klausimus palyginimui naudotas nepriklausomų imčių Mann-Whitney U-Test (kai kintamieji priklauso rangų matavimo skalei) ir Student T-test (kai kintamieji priklauso intervalų matavimo skalei).

Siekta išsiaiškinti, kurie teisinio švietimo aspektai moksleivių ir ugdytojų suprantami panašiai, o kur nuomonės labiausiai išsiskiria – į skirtumus svarbu atkreipti dėmesį ir formuoti bendrą supratimą.

Teisinio švietimo raiška bendrojo lavinimo mokykloje

Skirtingos ugdymo institucijos (darželiai, mokyklos ir t. t.) yra išsikėlusios skirtingus tikslus bei siekia atliepti skirtingus socialinius, socioeducacinius, visuomeninius ir kt. poreikius. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosiose programose ir bendrojo išsilavinimo standartuose (toliau – bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2003, p. 8), apibrėžiama, jog: „<...> mokyklos tikslas – išugdyti asmenį, pajėgų savarankiškai bei kartu su kaitais spręsti savo bei visuomenės <...> problemas, pozityviai keisti Lietuvos tikrovę, kūrybingai atsakyti į <...> iššūkius, gebantį įprasminti savo gyvenimą <...>“. Norint pasiekti minėtąjį tikslą, būtina atliepti tam tikrus ugdymo uždavinius (2003, p. 8–9), susijusius su: prigimtinių moksleivio galių plėtoje, jo dvasine kultūra, pilietiškumu; sociokultūrinio raštingumo pagrindų įgijimu, asmeninių socialinio, pažinimo, kultūrinių kompetencijų bei komunikacinių gebėjimų ugdymu; kūrybinių moksleivių galių atskleidimu bei plėtojimu; ugdymu kritiškai mąstyti ir spręsti problemas ir t. t. Minėtieji uždaviniai apima ne tik žinių suteikimo, bet kompetencijų, gebėjimų ir vertybinių nuostatų ugdymo aspektus. Šiuolaikinė mokykla, anot D. Šileikaitės-Kaishauri (2009), ir yra orientuota / orientuojama ne tik į žinių suteikimą, bet ir į moksleivių vertybių ir gebėjimų vystymą, o mokymo proceso atskaitos taškas jau nebe mokomasis dalykas, o mokinys – jo gabumai, galimybės, gebėjimai ir turima patirtis. Siekiant laiduoti ne tik anksčiau minėtuosius užsibrėžtus ugdymo tikslus ir uždavinius, bet taip pat ir darnų asmenybės vystymąsi, sklandžią jos socializaciją bei įsitraukimą į visuomeninį gyvenimą, būtina ieškoti naujų švietimo, ugdymo, lavinimo sričių ir aspektų. Vienas tokių – teisinis švietimas.

Atliepiant šį poreikį, Lietuvos formaliojo ugdymo institucijose vykdomos įvairios teisinio švietimo programos, projektai ar atskiros iniciatyvos. Ryškiausios jų – teisinio švietimo programa „Street Law“ (www.nplc.lt/sena/pr10.html) bei vidurinio ugdymo bendrosios programos projektas „Teisė“ (Ažubalytė, Sinkevičienė, 2010). Vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2003) yra numatytas teisės dalykas, kaip socialinio ugdymo dalis, atskiros teisės tematikos integruojamos į ugdymo turinį. Tokiais pagrindiniais būdais ir formomis teisinis švietimas plėtojamas ugdymo institucijose, tačiau ar tai pakankamai atliepia formaliai keliamus (bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2003; teisinio švietimo programos, 2004, 2008) teisinio švietimo tikslus ir uždavinius atitinkamai ugdyti moksleivių asmenines kompetencijas – žinias, gebėjimus, vertybines nuostatas?

A. Pekauskas (2010) išanalizavo, kiek teisės žinių pateikiama 5–10 klasių moksleivių vadovėliuose, ir pastebėjo (2010, p. 99), jog: „daugiausiai autoriai teisės informaciją pateikia tik situacijomis ar teorine medžiaga, mokinys nemotyvuojamas diskusijai, nekeliami probleminiai klausimai“. Akivaizdu, jei pamoka organizuojama ir įgyvendinama remiantis tik vadovėliu, mokytojas nėra suinteresuotas integruotai vykdyti teisinį švietimą (nes tai iš jo reikalauja papildomų žinių bei gebėjimų). Autorius (2010) pastebi ir tai, jog vadovėliai moksleivių teisei savišvietai taip pat nėra tinkami, nes jų sudarytojai nėra suinteresuoti ir nesiekia formuoti moksleivių teisinės sąmonės.

Teisinio švietimo vaidmuo ugdant moksleivių gebėjimus ir vertybines nuostatas

Kaip jau minėta, šiandien aktualios yra ne tik įgytos žinios, bet taip pat ir išsiugdyti gebėjimai bei vertybinės nuostatos, kurių integrali visuma ir sudaro bendrą moksleivių asmeninių kompetencijų ugdymo plėtotę. Tad akivaizdu, jog yra iš esmės pakitusi „mokymo“ ir „mokymosi“ samprata, nes, kaip pastebi V. Gudžinskienė (2011, p. 38): „vaikų socialinių įgūdžių plėtojimas turi tapti svarbiausia ateities mokyklų tendencija, todėl XXI a., intensyvėjant pasaulio pažangai, vis daugiau dėmesio skiriama socialiniams įgūdžiams ugdyti“. Anglijoje veikiantis Teisinių paslaugų tyrimų centras (Legal services research center) nustatė (Balmer, Buck, Patel, Denvir, Pleasence, 2010), jog žmonėms įgytos teisinės žinios nėra tokios svarbios ir reikšmingos, jei jie jų negeba aktyviai naudoti praktiškai kasdieniniame gyvenime.

Kaip pažymima Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose XI–XII klasėms (2002, p. 3), šiandien mokykla labai didelį dėmesį skiria itin svarbioms asmenybės savybėms ugdyti – „iniciatyvumui, atsakingumui, savarankiškumui, gebėjimui bendrauti, dirbti su kitais, spręsti problemas <...>, siekiant <...> parengti jaunąją kartą <...> gyvenimui sparčiai besikeičiančios socialinės tikrovės aplinkybėmis, <...> įsipažinti su padėtimi kiekvienam įgyti šiandieniniam gyvenimui ir ateičiai reikalingą asmeninę, socialinę ir kultūrinę kompetenciją“ (2002, p. 3). Minėtųjų moksleivių kompetencijų ugdymo visumą sudaro (2003): vertybinių nuostatų ir gebėjimų ugdymas bei gautų žinių ir jų supratimo formavimas.

Gebėjimų ir įgūdžių ugdymas – esminis plėtojant asmens kompetencijas, kurias sudaro (2003, p. 10): „asmensiniai, socialiniai, pažinimo, komunikavimo, darbo ir veiklos“ gebėjimai, t. y.: gebėjimai mokytis ir nuolat tobulėti; kritiškai mąstyti ir spręsti problemas; planuoti ir organizuoti veiklą; bendrauti ir bendradarbiauti; dalyvauti skirtingų socialinių institutų gyvenime; pažinti ir puoselėti aplinką ir t. t.

Taip pat neatsiejama asmeninės kompetencijos dalis – asmens vertybių sistema, kuri ne tik padeda orientuotis aplinkoje, bet taip pat ir vertinti, priimti reikšmingus sprendimus. P. Schiller ir T. Bryant (2004) pastebi, jog tos vertybės, kurias mes šiandien sąmoningai ar nesąmoningai perduodame vaikams, turės pagrindinį poveikį visuomenei ateityje. J. Kaminsienės nuomone (2011, p. 19): „asmens vertybės tampa vertybinėmis nuostatomis tada, kai atsiranda jų sistema“, kuria išreiškiamas individualus žmogaus požiūris pasirenkant konkrečias vertybes veikiant, sprendžiant įvairiose situacijose.

Anglijoje veikiantis Kultūros ir sporto departamentas (The Department of Education Culture and Sports (DECS), <http://valueseducation.net/vep.htm>) pažymi mokinių vertybinio ugdymo mokyklose svarbą. Taip pat pažymima, jog įgyvendinant moksleivių vertybinių nuostatų ugdymą svarbu užtikrinti, jog ugdomos vertybės būtų tiesiogiai susijusios su asmeniniu vaiko gyvenimu; ugdomasis procesas turi apimti ne tik žinių suteikimo, bet taip pat savęs pažinimo ir savo vertybių sistemos identifikavimo aspektus; labai svarbu, kokias vertybes puoselėja ir kokia vertybių sistema vado-vaujasi vaiko tėvai, pedagogai, draugai ir kt.

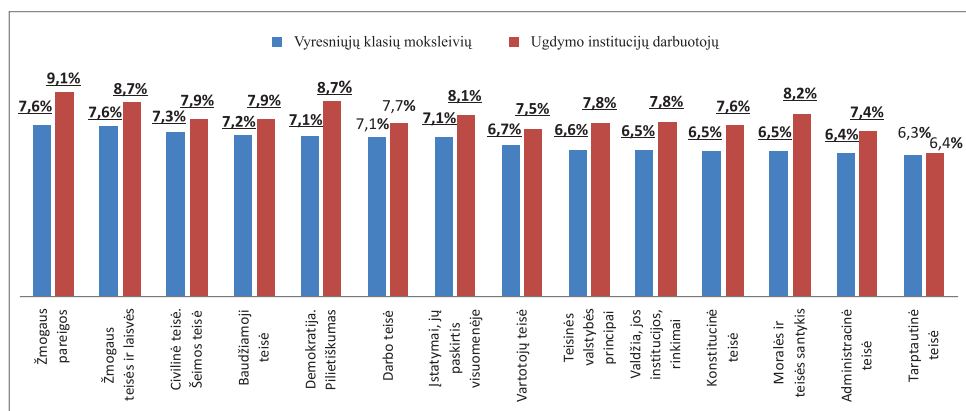
Tyrimo rezultatai

Formaliai, ugdant moksleivių asmenines kompetencijas per teisinį švietimą, galimos trys pagrindinės veiklos kryptys, t. y.: teisinių žinių suteikimas, gebėjimų ugdymas ir vertybinių nuostatų formavimas.

Analizuojant teisinių žinių aspektą teisiniame švietime, nagrinėtinos įvairios su teise susijusios temos, kurios apimtų: pagrindines teisės šakas, valstybėje galiojanti teisinį reguliavimą, valstybės valdymą, tarptautinę teisę, dorovinę (moralinę) teisės sampratą (Totoraitis, Ažubalytė, 2003; Ažubalytė, Sinkevičienė, 2010). Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2003) numatoma, jog, įgiję šių žinių, mokiniai susikurs mokslinį, apibendrintą ir susistemintą vaizdą apie teisę, geriau suvoks pagrindinius jos dėsningumus.

Teisinių temų sąrašas sudarytas pagal Totoraičio ir Ažubalytės (2003) vadovėlį „Teisė kiekvienam“ bei Ažubalytės ir Sinkevičienės (2010) „Teisės vidurinio ugdymo bendrųjų programų projektą“ ir duotos įvertinti respondentams 10 balų sistemoje, nuo 1 – „visiškai nesvarbi“ iki 10 – „labai svarbi“, siekiant nustatyti: kiek reikšmės joms skiria moksleiviai, kiek ugdymo institucijų darbuotojai; ar moksleivių bei ugdymo įstaigų samptaros apie įvairių teisinių temų reikšmingumą ugdymo procese sutampa.

Tyrimo rezultatai rodo, jog, tiek moksleivių, tiek ugdymo institucijų darbuotojų vertinimu, įvairios teisinės žinios yra reikšmingos (žr. 1 pav.). Tačiau ugdymo institucijų darbuotojai daugumai teisinio švietimo temų skiria daugiau reikšmės nei moksleiviai ($p < 0,05$). Statistiškai reikšmingai nesiskiria ($p \geq 0,05$) tik „Darbo teisės“ ir „Tarptautinės teisės“ reikšmės ugdymo procese vertinimai dviejose, mokinių ir ugdymo įstaigų, respondentų grupėse (žr. 1 pav.).

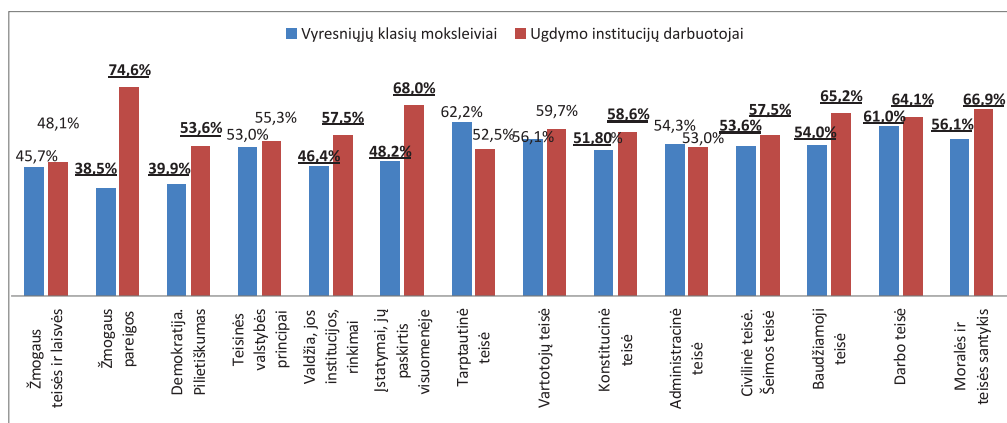

1 pav. Įvairių teisinio švietimo temų reikšmingumas moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimu (M, vertinimų skalėje nuo 1 – „visiškai nesvarbu“ iki 10 – „labai svarbu“)

Fig. 1. Conceptions of the Students and the School Staff Regarding Importance of Various Topics of Legal Education (M, In evaluation scale from 1 – “not at all important” to 10 – “extremely important”)

Moksleiviai ir ugdymo institucijų darbuotojai reikšmingiausiomis teisinėmis temomis išskyrė: „Žmogaus pareigos“ (7,61 balo; 9,1 balo), „Žmogaus teisės ir laisvės“ (7,59 balo; 8,62 balo) (žr. 1 pav.), t. y. tas temas, kurios glaudžiai siejasi su teisinės sąmonės, tarpusavio santykių ir vertybių formavimu žmogaus teisių pagrindu (teisinės kultūros formavimas). Mažiausiai reikšmingomis respondentų identifikuotos „Tarptautinė teisė“ (6,30 balo; 6,36 balo) ir „Administracinė teisė“ (6,38 balo; 7,35 balo) (žr. 1 pav.), hipotetiškai šios temos galėtų būti matomos kaip mažiau reikalingos eilinio žmogaus kasdienybėje.

Tos pačios teisinės temos (Totoraitis, Ažubalytė, 2003; Ažubalytė, Sinkevičienė, 2010) respondentams – mokiniams ir ugdytojams – pateiktos įvertinti kitu aspektu, identifikuojant, kokių teisinių žinių moksleiviams trūksta. Kiekvienos temos trūkumas vertintas skalėje nuo 1 – „visiškai sutinku“ <...> iki 5 – „visiškai nesutinku“.

2 pav. Respondentų identifikuotos moksleiviams trūkstamos teisinės žinios („sutinkančių“ bei „visiškai sutinkančių“, jog šių žinių trūksta, respondentų dalis)

Fig. 2. Topics of Legal Education that Students Lack Knowledge on / Evaluations of the Students and the School Staff (sum of responses „agree“ and „totally agree“ that students lack the knowledge on that topic)

Ugdymo institucijų darbuotojų manymu, moksleiviams labiausiai trūksta teisinių žinių apie „Žmogaus pareigas“ (74,59 %), „Istatymus ir jų paskirtį visuomenėje“ (67,96 %) bei „Moralės ir teisės santykį“ (66,85 %) (žr. 2 pav., 1 lentelę), t. y. filosofinio, idėjinio pobūdžio teisinių sampratų. Tuo tarpu didžiausiai daliai vyresniųjų klasių moksleivių labiausiai trūksta „Tarptautinės teisės“ (62,20 %), „Darbo teisės“ (56,10 %) bei „Vartotojų teisės“ (56,10 %) sričių žinių, kurios akivaizdžiai yra praktinio pobūdžio, būtinos sąmoningiems jų gyvenimo etapo esminiams apsisprendimams – profesijos pasirinkimui, vietinio ar tarptautinio lygmens studijų / darbo pasirinkimas, atsakingas bei orus vartojimas.

1 lentelė. Moksleivių ir ugdytojų vertinimų, kokių teisinių temų moksleiviams labiausiai trūksta, pasiskirstymas moksleivių ir ugdytojų respondentų grupėse (seka sudaryta pagal „sutinkančių“ ar „visiškai sutinkančių“, kad moksleiviams trūksta šių teisinių žinių, respondentų procentinę dalį)

Table 1. Topics of Legal Education that Students Lack Knowledge on / Evaluations of the Students and the School Staff (sequence from max to min of sum of responses “agree” and “totally agree” that students lack the knowledge on that topic)

Teisinės temos	Eiliškumas	Moksleiviai*	Teisinės temos	Eiliškumas	Ugdytojai*
Tarptautinė teisė	1	62,20 %	Žmogaus pareigos	1	74,59 %
Darbo teisė	2	61,00 %	Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje	2	67,96 %
Vartotojų teisė	3	56,10 %	Moralės ir teisės santykis	3	66,85 %
Moralės ir teisės santykis	4	56,10 %	Baudžiamoji teisė	4	65,19 %
Administracinė teisė	5	54,30 %	Darbo teisė	5	64,09 %
Baudžiamoji teisė	6	54,00 %	Vartotojų teisė	6	59,67 %
Civilinė teisė. Šeimos teisė	7	53,60 %	Konstitucinė teisė	7	58,56 %
Teisinės valstybės principai	8	53,00 %	Civilinė teisė. Šeimos teisė	8	57,46 %
Konstitucinė teisė	9	51,80 %	Valdžia, jos institucijos, rinkimai	9	57,46 %
Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje	10	48,20 %	Teisinės valstybės principai	10	55,25 %
Valdžia, jos institucijos, rinkimai	11	46,40 %	Demokratija. Pilietiškumas	11	53,59 %
Žmogaus teisės ir laisvės	12	45,70 %	Administracinė teisė	12	53,04 %
Demokratija. Pilietiškumas	13	39,30 %	Tarptautinė teisė	13	52,49 %
Žmogaus pareigos	14	38,50 %	Žmogaus teisės ir laisvės	14	48,07 %

* „sutinkančių“ ar „visiškai sutinkančių“, kad moksleiviams trūksta šių teisinių žinių, respondentų dalis

* part of respondents that “agree” or “totally agree” that students lack the knowledge on that topic

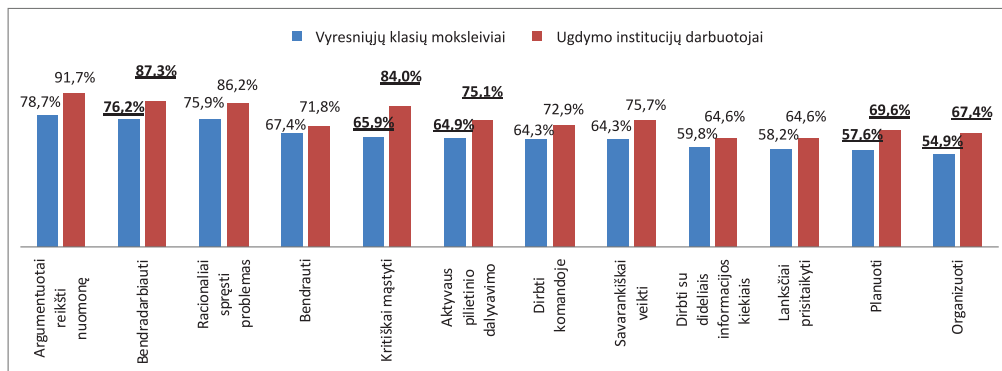
Apskritai, pritaikius statistinį U-test'ą ugdymo institucijų darbuotojų ir moksleivių atsakymų apie labiausiai trūkstamas teises žinias palyginimui išryškėjo, kad vertinant 9 teises temas iš 14 – „Žmogaus pareigos“, „Demokratija ir pilietiškumas“, „Valdžia, jos institucijos, rinkimai“, „Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje“, „Konstitucinė teisė“, „Civilinė teisė. Šeimos teisė“, „Baudžiamoji teisė“, „Darbo teisė“ bei „Moralės ir teisės santykis“ – moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimai išsiskyrė ($p < 0,05$). Galima daryti prielaidą, jog trūksta komunikacijos tarp moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų, identifikuojant ir nustatant, kokie yra moksleivių teisinių žinių poreikiai. Ypatingai skiriasi respondentų grupių požiūris į „Žmogaus pareigas“ bei „Įstatymus ir jų paskirtį visuomenėje“ (žr. 2 pav., 1 lentelę) – ugdymo institucijų darbuotojai stipriai pervertina šių temų stoką moksleiviams.

Taip pat vienintelė sritis, kurios žinių trūkumą patvirtina didesnė dalis moksleivių nei ugdytojų, tai „Tarptautinė teisė“ (žr. 2 pav., 1 lentelę). Akivaizdu, jog moksleiviai labiau nei ugdytojai orientuoti į tarptautiškumą – eurointegraciniai procesai atvėrė realias galimybes jaunimo studijoms bei darbui užsienyje, tad verta atkreipti didesnę dėmesį į šį išskirtinį moksleivių poreikį.

Galiausiai ugdam moksleivių asmenines kompetencijas per teisinį švietimą labai svarbus moksleivių gebėjimų ugdymas bei jų vertybinių nuostatų formavimas.

Tyrimu siekta išsiaiškinti, su kokių moksleivių gebėjimų ugdymu respondentai labiausiai sieja teisinį švietimą. Respondentams pateikta vertinti 12 gebėjimų, kurie kaip esminiai ir ugdytini kiekvieno moksleivio asmens kompetencijos dėmenys išskirti bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2003, p. 10). Kiekvieno gebėjimo sąsają su teisiniu švietimu respondentai vertino skalėje nuo 1 – „visiškai sutinku“ <...> iki 5 – „visiškai nesutinku“.

Tyrimo rezultatai rodo, jog, moksleivių bei ugdymo institucijų darbuotojų supratimu, reikšmingiausiai teisinis švietimas ugdo tokius moksleivių gebėjimus, kaip: argumentuotai reikšti nuomonę (78,66 %; 91,71 %), bendradarbiauti (76,22 %; 87,29 %) bei racionaliai spręsti problemas (75,92 %; 86,19 %) (žr. 3 pav.). Pastarieji gebėjimai ypatingai reikšmingi ugdam demokratine asmenybę gyvenimui, darbui bei kūrybai demokratinėje (debatų, bendradarbiavimo, bendrų sprendimų kultūros) visuomenėje.

3 pav. Vyresniųjų klasių moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų sampratos, kokius pagrindinius gebėjimus ugdo teisinis švietimas (atsakymų „sutinku“ ir „visiškai sutinku“ sumos)

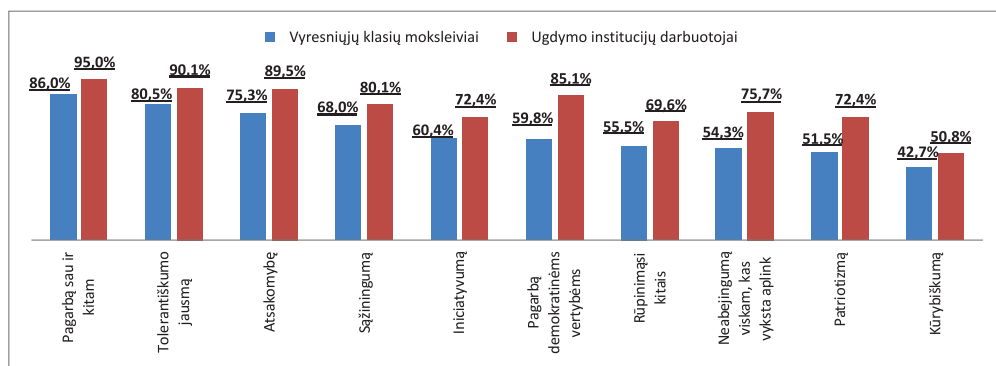
Fig. 3. Conceptions of the Students and the School Staff Regarding the Skills that are Promoted by Legal Education (sum of responses “agree” and “totally agree”)

Pritaikius statistinį U-testą nustatyta, kad moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų sampratos apie teisinio švietimo vaidmenį ugdam moksleivių gebėjimus bendradarbiauti, kritiškai mąstyti, aktyviai pilietiskai dalyvauti, planuoti ir organizuoti statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) – didesnė dalis ugdymo institucijų darbuotojų nei mokinių teisinį švietimą sieja su šių gebėjimų ugdymu (žr. 3 pav.).

Labiausiai išsiskiria teisinio švietimo įtaka gebėjimo kritiškai mąstyti ugdymui. Hipotetiškai tai būtų galima sieti su nevienodu mokinių ir ugdytojų išsilavinimu į kritinio mąstymo sampratą – ugdymo institucijų darbuotojai šią sampratą yra išsavinę teoriniu ir metodiniu lygmenimis, o moksleiviams ji gali būti kiek mažiau aiški. R. Prakapo ir V. Čepaitės (2011) atliktas tyrimas atkleidė daugybę veiksnių, kurie riboja kritinio mąstymo ugdymo plėtrą ugdymo institucijose, t. y.: „mokinių ir mokytojų motyvacija dirbti, jaunų specialistų trūkumas arba adaptacija mokykloje, ribotos mokyklos finansinės galimybės, ne visada tinkama švietimo politika ir ne visuomet neprikaištingai parengti vadovėliai ir programos, neretai tėvų nihilistinis požiūris į daugelį aplink vykstančių procesų, bendradarbiavimo su vietos institucijomis stoka“ (Prakapas, Čepaitė, 2011, p. 189).

Tirtos ir respondentų sampratos apie tai, kokias svarbias moksleivių vertybines nuostatas padeda ugdyti teisinis švietimas. Respondentams pateikta vertinti 10 bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2003, p. 9–10) išskirtų ugdytinių vertybinių nuostatų, kurios yra neatsiejama „asmeninės, socialinės, pažinimo bei kultūrinės kompetencijos dalis“. Vertinta skalėje nuo 1 – „visiškai sutinku“ <...> iki 5 – „visiškai nesutinku“.

Apibendrinti respondentų vertinimai atskleidžia, kad moksleiviai ir ugdymo institucijų darbuotojai sutinka, jog teisinis švietimas formuoja moksleivių vertybines nuostatas (žr. 4 pav.).

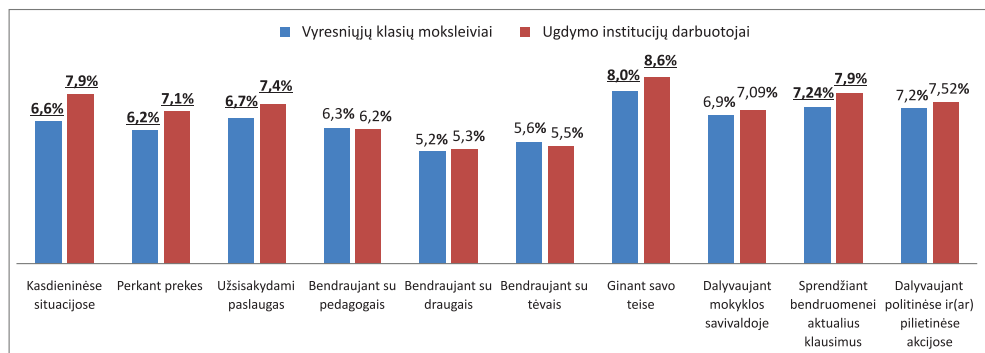
4 pav. Vyresniųjų klasių moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų sampratos, kokias pagrindines vertybines nuostatas formuoja teisinis švietimas (atsakymų „sutinku“ ir „visiškai sutinku“ sumos)

Fig. 4. Conceptions of the Students and the School Staff Regarding What Moral Values are Promoted by Legal Education (sum of responses “agree” and “totally agree”)

Nustatyta, jog tiek moksleiviai, tiek ugdymo institucijų darbuotojai sutinka, kad reikšmingiausiai teisinis švietimas formuoja tokias svarbias moksleivių vertybines nuostatas kaip: pagarbą sau ir kitam (85,98 %; 95,03 %), tolerantiškumo jausmą (80,49 %; 90,06 %) bei atsakomybę (75,30 %; 89,50 %). Pritaikius U-testą nustatyta,

jog moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimai šiuo aspektu statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) – ugdymo institucijų darbuotojai teisinio švietimo vaidmenį minimu aspektu vertina reikšmingiau nei moksleiviai. Tačiau prioritetiškai tiek moksleiviai, tiek ugdymo institucijų darbuotojai identifikavo vienodas svarbiausias vertybines nuostatas, kurias formuoja teisinis švietimas, – pagarbą sau ir kitam, tolerantiškumą bei atsakomybę. Tai bene svarbiausi dalykai, galintys iš esmės transformuoti iki šiol mokyklose ir apskrityje mūsų visuomenėje vyraujančią patyčių, nepakantumo kitoniškumui bei atsakomybės vengimo kultūrą.

Respondentų klausta, kur, jų supratimu, taikytinos teisinio švietimo metu įgytos teisinės žinios ir kiek jos reikšmingos tose situacijose. Pateikta 10 situacijų – gyvenimo sričių, ir prašyta įvertinti 10 balų sistemoje, kiek tose srityse reikšmingos teisinės žinios. Įgytų teisinių žinių reikšmingumas vertintas nuo 1 – „visiškai nereikšmingos“ iki 10 – „labai reikšmingos“.

5 pav. Vyresniųjų klasių moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų sampratos, kuriose srityse taikytinos ir reikšmingos teisinės žinios (M, vertinimų skalėje nuo 1 – „visiškai nereikšmingos“ iki 10 – „labai reikšmingos“)

Fig. 5. Conceptions of the Students and the School Staff regarding the Areas where Legal Education is Important and Applicable (sum of responses “agree” and “totally agree”)

Tyrimo rezultatai rodo, kad teisinės žinios, moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų supratimu, reikšmingiausios ginant savo teises (8,02 balo; 8,61 balo) bei sprendžiant bendruomenei aktualius klausimus (7,24 balo; 7,90 balo). Tai gana netikėtas ir džiuginantis rezultatas, atkreipiantis dėmesį, kad teisinis išprusimas moksleivių bei ugdymo įstaigų stipriai siejamas su bendruomeniškumu, jo plėtra ir stiprinimu. O bendruomeniškumo stiprinimas yra vienas prioritetinių tikslų ir sėkmės garantų darnaus vystymosi, skurdo ir atskirties mažinimo, socialinės politikos bei švietimo efektyvumo strategijose.

Ugdymo institucijų darbuotojai labiau nei moksleiviai vertina teisinių žinių reikšmę tokiose srityse, kaip: kasdienės situacijos, prekių pirkimas ir paslaugų užsakymas, savo teisių gynimas bei bendruomenei aktualių klausimų sprendimas ($p < 0,05$). Tačiau matoma tendencija, kad ugdytojai apskritai visų klausimų vertinimams renka pozityvesnes reikšmes nei moksleiviai, nors daugeliu atvejų išlaikomos panašios prioritetinės

vertinimų tendencijos. Tokiu būdu reikšmingesnis gali būti rezultatas, kai moksleivių vertinimo vidurkis, kad ir nežymiai, statistiškai nereikšmingai, tačiau viršija ugdytojų vertinimą. Pvz., šiuo atveju matyti, kad moksleiviai labiau nei ugdytojai vertina teisinių žinių taikymą, reikšmingumą bendravime su tėvais. Vėlgi, vertėtų į tai atkreipti dėmesį ir pagal galimybes teisinio švietimo programoje integruoti seminarą-diskusiją, kaip teisinės žinios formuoja, veikia ar atspindi vaikų bendravimą su tėvais.

Išvados

1. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų supratimu, reikšmingiausios teisinės temos – „Žmogaus pareigos“ bei „Žmogaus teisės ir laisvės“, t. y. temos, sietinos su teisinės kultūros formavimu žmogaus teisių pagrindu. Mažiausiai reikšmingomis respondentų identifikuotos „Tarptautinė teisė“ ir „Administracinė teisė“ – praktinio pobūdžio, specifinės, mažiau reikšmingos kasdieninėje veikloje temos.
Ugdymo institucijų darbuotojai daugumai teisinio švietimo temų skiria daugiau reikšmės nei moksleiviai ($p < 0,05$).
2. Ugdymo institucijų darbuotojai ir moksleiviai skirtingai supranta, kokių **teisinių žinių** moksleiviams labiausiai trūksta:
 - 2.1 ugdytojų manymu, moksleiviai labiausiai stokoja žinių apie „Žmogaus pareigas“, „Įstatymus ir jų paskirtį visuomenėje“ bei „Moralės ir teisės santykį“ – filosofinio, idėjinio pobūdžio sampratų. Mokytojai stipriai pervertina šių temų stoką moksleiviams.
 - 2.2 moksleivių supratimu, jiems mažiausiai trūksta žinių apie „Žmogaus pareigas“, bet labiausiai stokojama praktinio pobūdžio žinių – „Tarptautinės teisės“, „Darbo teisės“ bei „Vartotojų teisės“, būtinų sąmoningiems jų gyvenimo etapo esminiams apsisprendimams ir pirminėms praktikoms. Moksleiviai labiausiai stokoja tarptautinės teisės žinių, kas gali būti sietina su jų didesne, nei numano mokytojai, orientacija į tarptautiškumą.

Akivaizdu, jog trūksta komunikacijos tarp moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų, identifikuojant ir nustatant, kokie yra moksleivių teisinių žinių poreikiai.
3. Moksleivių bei ugdytojų supratimu, reikšmingiausiai teisinis švietimas ugdo tokius moksleivių **gebėjimus**, kaip: argumentuotai reikšti nuomonę, bendradarbiauti bei racionaliai spręsti problemas, t. y. esminiai gebėjimai, reikšmingi darbui bei kūrybai demokratinėje (debatų, bendradarbiavimo, bendrų sprendimų) visuomenėje. Tačiau ugdytojai daug labiau ($p < 0,05$) sureiškina teisinio švietimo vaidmenį ugdant moksleivių gebėjimus bendradarbiauti, aktyviai pilietiškai dalyvauti, planuoti ir organizuoti ir kritiškai mąstyti. Labiausiai išsiskiria požiūris dėl teisinio švietimo vaidmens ugdant gebėjimą kritiškai mąstyti – hipotetiškai tai gali būti sietina su skirtingomis mokinių ir ugdytojų kritinio mąstymo sampratomis.

4. **Vertybinių nuostatų** formavime, moksleivių ir ugdytojų supratimu, teisinis švietimas reikšmingiausias plėtojant: pagarbą sau ir kitam, tolerantiškumą bei atsakomybę, tai labai svarbios vertybinės nuostatos, laiduojančios demokratinės kultūros plėtrą bei galinčios užkirsti kelią patyčių, nepakantumo kito niškumui bei atsakomybės vengimo plėtrai visuomenėje.
 5. **Reikšmingiausiai teisinės žinios taikytinos**, moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų supratimu: ginant savo teises bei sprendžiant bendruomenei aktualius klausimus. Tai, kad teisinis išprusimas siejamas su bendruomeniškumu, jo plėtra ir stiprinimu, atkreipia dėmesį, jog teisinis švietimas gali būti socialinės bei švietimo politikų, naujausių, bendruomeniškumo reikšmę akcentuojančių, strategijų įgyvendinimo stiprus veiksnys.
- Teisinis išprusimas moksleiviams svarbesnis, nei numano ugdytojai, ir bendraujant su tėvais. Kuo ir kaip? – galėtų būti kito mokslinio tyrimo klausimas.

Literatūra

- Ažubalytė, R.; Sinkevičienė, D. *Teisės vidurinio ugdymo bendrosios programos projektas* [žiūrėta 2010-10-21]. <<http://www.pedagogika.lt/index.php?159258531>>.
- Balmer, J. N.; Buck, A.; Patel, A.; Denvir, C.; Pleasence P. *Knowledge, capability and the experience of rights problems*. Legal services research center, 2010.
- Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo plėtros centras, 2003.
- Gudžinskienė, V. Konstruktyvizmo ištakos Lietuvoje ugdant socialinius įgūdžius. *Pedagogika*. 2011, 103: 38–44.
- Kaminskienė, J. *Moksleivių ugdymas karjerai ir vertybinės nuostatos*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Lietuvos žemės ūkio universitetas, 2011.
- Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. XI-XII klasės*. Vilnius: Švietimo plėtros centras, 2002.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 1675 „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2004–2008 m. programos patvirtinimo“. Vilnius [žiūrėta 2012-09-08]. <<http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=B52D05A7-48DF-4A57-9F22-9A22D1B5B141>>.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 29 d. nutarimas Nr. 1120 „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2008–2012 m. programos patvirtinimo“. Vilnius [žiūrėta 2012-09-08].
- Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. *Teisinio švietimo programa „Street Law“* [žiūrėta 2012-09-08]. <<http://www.nplc.lt/sena/pr10.html>>.
- Pekauskas, A. Vidutinio mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė. *Pedagogika*. 2010, 99: 95–103.
- Pekauskas, A.; Grigaliūnaitė, G. Jaunesnio mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė. *Pedagogika*. 2008, 89: 107–114.
- Prakapas, R.; Čepaitė, V. Kritinio mąstymo ugdymo galimybės teisinio ugdymo pamokose. *Socialinis darbas*. 2011, 10(2): 181–192.
- Prakapas R., Žilinskienė R. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogų požiūris. *Socialinis darbas*. 2008, 7(2): 51–57.
- Schiller, P.; Bryant, T. *Vertybių knyga*. Kaunas: Šviesa, 2004.

Šileikaitė-Kaishauri, D. Švietimo reformos Vakaruose ir Lietuvoje. Seminaro medžiaga. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.

Šlapkauskas, V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2004.

Totoraitis, R.; Ažubalytė, R. *Teisė kiekvienam*. Mokytojo knyga. Vilnius: Kronta, 2003.

Values are caught and taught. „*The decs values education program*“ [žiūrėta 2013-01-05]. <<http://valueseducation.net/vep.htm>>.

THE ROLE OF LEGAL EDUCATION IN DEVELOPMENT OF STUDENTS PERSONAL COMPETENCES: CONCEPTIONS OF 10–12 GRADE STUDENTS AND SCHOOL STAFF

Assoc. Prof. Dr. Živilė Vilma Jonynienė

Lina Petrauskienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

One of the main goals of the educational institution is to enable a person/student to become active, independent and responsible, to promote the personal skills and competences (including knowledge, skills and values) of a student, enabling them to shape their own and the community's life independently, critically.

Democracy requires knowledge of Legacy, so a clear and strict National policy on Legal education is needed. In Lithuania, the program of legal education of the society was approved in 2008. Legal education is described as an activity where a person has possibilities to acquire legal knowledge and skills, is acquainted with legal regulations and the actual legal system, human rights, freedoms, responsibilities and the ways of protection of human rights.

Previously done research shows that Legal education implemented in educational institutions seeks to guarantee acquisition of knowledge, skills and values that correspond to the legal provisions. It shapes formation of student's personal competences in a way that students are enabled in their everyday life to follow the law, morality and other social rules, determined by internalized legal culture and consciousness.

***This article aims** to disclose the importance of legal education in development of children's personal competences. The research was based on perceptions of 10–12 grade students and professionals of educational institutions (educators) regarding the realities and values of legal education. 328 students and 181 professionals of educational institutions from various types of schools in the area of Vilnius participated in the research in 2011. Research results show that students and educators think that the most significant topics in legal education are Human Obligations and Human Rights and*

Freedoms; educators and students have a different understanding of them. The topics that are scarce in legal education for children are, for example, International Law, while educators think that children lack most of all the education on Human Obligations and Laws, their purpose in society. Students and educators share the conception that most of all legal education develops students' skills to argue and express their reasoned opinion, to collaborate and solve problems rationally; legal education promotes and strengthens a person's respect of themselves and others, tolerance and responsibility.

In daily life, according to the respondents, legal education most of all is helpful in defending personal rights and in addressing community issues.

Keywords: *legal education, personal competences, moral values, skills, legal consciousness, students' conceptions, conceptions of the school staff.*

